

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

DOI 10.32782/2786-9156.109.1.29-42
УДК 343.7:341.6+341.4

Вознюк А. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)
e-mail: vaa.999999@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Бондаренко О. Ю., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)
e-mail: p.vishnevskaya@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0003-0682-0886>

ПІДСТАВИ КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті досліджено принцип командної відповідальності в міжнародному, зарубіжному й національному кримінальному праві, зокрема його значення для притягнення військових командирів до відповідальності за воєнні злочини підлеглих. Увагу зосереджено на актуальності цього принципу в контексті збройної агресії РФ проти України.

У дослідженні розглянуто еволюцію українського кримінального законодавства щодо командної відповідальності, що відображено в процесі внесення змін до Кримінального кодексу України, зокрема впровадженні ст. 31-1. Це положення закріпило у вітчизняному праві механізми покарання військових командирів та інших начальників, які не зупинили вчинення міжнародних злочинів підлеглими чи не запобігли їм. Зазначена норма гармонізує українське законодавство з міжнародними стандартами, сприяючи підвищенню ефективності притягнення до відповідальності осіб, які обіймають керівні посади у військових структурах.

Здійснено порівняльний аналіз законодавства низки країн (Австрія, Андорра, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Грузія, Іспанія, Канада, Ліхтенштейн, Молдова, Німеччина, Польща, Словаччина, Словенія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія). Виявлено різноманітні підходи до формулювання норм про командну відповідальність і диференціацію підстав відповідальності залежно від виду діянь, форми вини й категорії суб'єкта. Установлено, що в законодавстві деяких держав відповідальність командирів передбачено лише за невжиття заходів щодо запобігання воєнним злочинам підлеглих, натомість в інших країнах командири можуть бути притягнуті до відповідальності не лише за невтручання, а й за неналежний контроль над підлеглими, неповідомлення компетентних органів про злочини або невжиття заходів щодо покарання винних осіб.

Дослідження сприятиме з'ясуванню ролі командної відповідальності в системі міжнародного кримінального правосуддя й удосконаленню національного законодавства в цій сфері.

Ключові слова: воєнні злочини, військовий командир, агресія, міжнародні злочини, злочини проти людства, відповідальність командирів, командна відповідальність, кримінальна відповідальність, Римський статут Міжнародного кримінального суду, запобігання, розслідування, геноцид, міжнародне гуманітарне право, збройні сили, криміналізація, позбавлення волі.

Постановка проблеми. У період збройної агресії російської федерації (далі – РФ) проти України систематичним є вчинення воєнних злочинів, що порушують норми міжнародного гуманітарного права, передусім Женевські конвенції 1949 року. Серед

найрезонансніших злочинів, які мають ознаки масових убивств, катувань, сексуального насильства й інших грубих порушень прав людини, варто виокремити такі події, як Іловайська трагедія, під час якої відбулося віроломне вбивство українських військовослужбовців, які намагалися вийти з оточення; масові розстріли й тортури мирного населення в містах Бучі, Бородянці, Ірпені, Гостомелі; знищення військовополонених в Оленівці; ракетний обстріл залізничного вокзалу в Краматорську тощо [1, с. 58].

На сучасному етапі міжнародного збройного конфлікту продовжуються умисні цілеспрямовані напади на цивільне населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, напади на цивільні об'єкти. Крім того, фіксують випадки позасудових страт військовополонених, що є грубим порушенням ст. 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими.

Унаслідок тимчасової окупації окремих територій України значна частина воєнних злочинів залишається латентною, що ускладнює їх документування й подальше правове переслідування винних осіб. Це зумовлює необхідність активізації механізмів міжнародного правосуддя та співпраці України з міжнародними судовими інституціями для забезпечення притягнення винних до відповідальності за нормами міжнародного кримінального права.

Воєнні злочини вчиняють як на підставі наказів військових командирів та інших начальників, так і за «мовчазної згоди» останніх. З огляду на це, в умовах сучасних збройних конфліктів питання кримінальної відповідальності військових командирів та інших осіб, які фактично виконують їхні функції, набуває особливої актуальності. Поширення воєнних злочинів, що вчиняють під час бойових дій, актуалізує необхідність розроблення ефективних механізмів їх розслідування з метою притягнення винних до відповідальності. Важливу роль у цьому процесі відіграють підстави командної відповідальності, що дають можливість покарати не лише безпосередніх виконавців злочину, а й командирів, які допускають учинення таких деліктів підлеглими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам кримінальної відповідальності за воєнні злочини, зокрема військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, й інших начальників, присвячували наукові розвідки В. Базов, М. Бондаренко, І. Жук, К. Задоя, В. Миронова, С. Мохончук, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, М. Хавронюк та ін. Водночас чимало питань, зокрема пов'язаних із підставами командної відповідальності, потребують перегляду в контексті сучасних тенденцій правозастосування.

Формулювання цілей. Метою статті є з'ясування особливостей правового регулювання відповідальності військових командирів та інших начальників (командної відповідальності) в кримінальному законодавстві України й інших країн за воєнні злочини, учинені їхніми підлеглими.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному праві передбачено принцип командної відповідальності (command responsibility), який визначає стандарти відповідальності командного складу за воєнні злочини, учинені їхніми підлеглими. Зазначений принцип є надзвичайно актуальним для України в контексті російсько-української війни.

Н. Антонюк та А. Мирошніченко із цього приводу зауважують, що, з огляду на ієрархічну структуру збройних сил будь-якої країни, притягнення до відповідальності командира є не тільки в низці випадків простішим, а й значно важливішим, ніж притягнення до відповідальності виконавців нижчого рівня, адже саме від командира передусім залежить забезпечення дотримання підпорядкованим підрозділом законів і звичаїв війни. Якщо проаналізувати приклади в контексті російсько-української

війни й акцентувати на ролі непрямих доказів, варто констатувати, що поширеною є практика здійснення військами РФ систематичних «дошкульних» обстрілів населених пунктів, що перебувають під контролем Сил оборони України. Часто органи досудового розслідування можуть ідентифікувати лише засоби ураження й райони розташування вогневих позицій, із яких здійснено обстріли. Водночас зрозуміло, у зоні якого військового з'єднання знаходяться відповідні вогневі позиції та хто керує кампанією з обстрілів. Очевидно, що командир усвідомлює факт здійснення обстрілів його підлеглими, адже до його відання належать питання про перебування, діяльність підлеглих військовослужбовців, забезпечення їх боєприпасами для вчинення обстрілів із конкретних засобів ураження. Інший приклад – влаштування військовими РФ систем катівень на окупованій території. Прямі докази можуть указувати лише на безпосередніх виконавців найнижчого рівня, водночас цілком можливо довести, до якої військової частини належать ці виконавці та який командир здійснював загальне керівництво їхньою діяльністю [2, с. 9].

На переконання І. Колотухи, притягнення командирів до кримінальної відповідальності за дії підлеглих на війні було спірним питанням, проте Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (далі – ДП І) чітко окреслив склад злочину, закріпивши його в ст. 86. Практичне застосування положення ДП І мали вже на судових процесах Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії, а вони своєю чергою мали безпосередній практичний і доктринальний вплив на Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (далі – РС) [3, с. 332].

Принцип командної відповідальності визначено в ст. ст. 86, 87 ДП І та ст. 28 РС. Водночас положення цих документів у контексті відповідальності командирів варто розмежовувати. Статті 86, 87 ДП І чинні для України, а тому можуть бути застосовані національними правозастосовними органами. Натомість ст. 28 РС може застосувати лише Міжнародний кримінальний суд, зокрема, і щодо воєнних злочинів, учинених в Україні у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, на підставі заяви Верховної Ради України від 25 лютого 2014 року й Постанови Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року. Водночас практика застосування ст. 28 РС має значення для тлумачення ст. ст. 86, 87 ДП І. Звичаєве міжнародне гуманітарне право також містить положення про відповідальність командування [4, с. 65].

Національні правові системи по-різному імплементують положення про командну відповідальність, що створює як виклики, так і можливості для вдосконалення правозастосовної практики. Досвід міжнародних судових органів, зокрема Міжнародного кримінального суду, трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також судова практика різних держав можуть слугувати орієнтиром для розроблення ефективних механізмів притягнення до відповідальності військових командирів та інших начальників.

У кримінальному законодавстві України протягом тривалого часу не було спеціальних норм, що визначали підстави кримінальної відповідальності командирів за воєнні злочини, учинені їхніми підлеглими. Попри це, учені обґрунтовували можливість притягнення до кримінальної відповідальності зазначених суб'єктів. Наприклад, К. Задоя вважав, що формулювання «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» охоплює й відповідальність військових начальників (командирів) у контексті МЗК на засадах ч. 2 ст. 86 ДП І, тобто в межах так званої командної відповідальності [5, с. 1338].

Н. Антонюк й А. Мирошніченко слушно стверджують, що бездіяльність командирів, які не припиняють серйозних порушень законів і звичаїв війни, передбачених міжнародним гуманітарним правом, власне, і є «порушенням законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», у контексті ст. 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України [2, с. 10].

М. Пашковський дійшов висновку, що наявна достатня правова основа для притягнення до кримінальної відповідальності російських командирів за невиконання (неналежне виконання) обов'язків командира, передбачених ст. 87 ДП І [6, с. 110].

З огляду на це, зазначених начальників і командирів можна притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України на підставі ст. ст. 86, 87 ДП І, кваліфікуючи їхні діяння як інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Бездіяльність, про яку йдеться в ст. 86 ДП І, з одного боку, є порушенням законів і звичаїв війни, а з іншого – безпосередньо стосується серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, учинених підлеглими військових командирів (начальників) [4, с. 66].

Ситуація змінилася внаслідок набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року № 4012-ІХ [7].

Цим Законом розділ VI КК України доповнено ст. 31-1, яка визначає підстави кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, й інших начальників. Зазначені підстави стосуються трьох різновидів суб'єктів: 1) військових командирів; 2) інших осіб, які фактично діють як військові командири; 3) начальників, правовий статус яких не визначений ч. 1 ст. 31-1 (ідеться про осіб, які обіймають посаду чи перебувають у становищі, що надає владні повноваження (владу) та контроль над однією чи більше підлеглими особами).

Відповідальність командирів встановлено щодо найтяжчих міжнародних злочинів: злочину агресії (ст. 437 КК України), воєнних злочинів (ст. 438 КК України), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України), геноциду (ст. 442 КК України) і злочинів проти людяності (ст. 442-1 КК України), що вчинені підлеглою особою, яка перебувала на момент учинення злочину під фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під фактичною владою та контролем зазначених суб'єктів.

Обов'язковою умовою є вчинення зазначених злочинів підлеглою особою внаслідок нездійснення військовим командиром, іншою особою, яка фактично діяла як військовий командир, й іншим начальником належного контролю за підлеглою особою.

Із суб'єктивного боку військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, мали знати або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинні були й могли знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір учинити такий злочин (ч. 1 ст. 31-1 КК України). Водночас начальник, правовий статус якого не визначений частиною першою цієї статті, знав, або мав знати, або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин (ч. 2 ст. 31-1 КК України).

Ці суб'єкти підлягають кримінальній відповідальності згідно з відповідною частиною цієї статті і статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, учинений підлеглою особою.

Тобто фактично вони відповідають у межах санкцій ст. ст. 437–439, 442 і 442-1 КК України. Водночас це не виключає можливості призначення різної міри покарання підлеглому та його командирі чи начальнику.

Доповнення КК України статтею 31-1 є важливим кроком у розвитку національного кримінального законодавства та його гармонізації з міжнародним правом. Вирішується дискусія щодо наявності/відсутності в КК України механізму притягнення до відповідальності командирів та інших начальників за воєнні злочини, учинені їхніми підлеглими, що має вирішальне значення в умовах війни. Це також сприятиме майбутнім міжнародним розслідуванням і притягненню до відповідальності російських воєнних злочинців.

Уперше в українському кримінальному законодавстві чітко закріплено концепцію командної відповідальності, яку застосовують у міжнародному праві. Стаття 31-1 гармонізує українське законодавство з положеннями РС, що містить аналогічні норми щодо командної відповідальності. Вона має вагоме значення й для переслідування воєнних злочинів передусім у контексті російсько-української війни, оскільки дає можливість карати не тільки безпосередніх виконавців, а й тих, хто сприяв чи допустив злочини через бездіяльність.

Важливо зосередити увагу на правовому регулюванні цього питання в кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Аналіз таких кримінально-правових заборон в інших країнах дає підстави акцентувати на певних особливостях конструювання цих норм, які можна врахувати під час удосконалення КК України.

Варто розглянути передусім особливості об'єктивної сторони досліджуваних деліктів, диференціацію кримінальної відповідальності залежно від форми вини, а також підходи до визначення суб'єктів такої відповідальності.

І. Диференціація кримінальної відповідальності залежно від виду кримінально протиправного діяння.

Норми більшості країн, представлених у таблиці, передбачають відповідальність військових командирів та інших начальників за невиконання обов'язків щодо запобігання воєнним злочинам з боку підлеглих, а також припинення цих деліктів і застосування відповідних заходів реагування.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн простежується щонайменше два підходи до конструювання підстав командної відповідальності, що вирізняються видами криміналізованих діянь.

1. Передбачає встановлення кримінальної відповідальності військових командирів та інших начальників лише за *невжиття заходів щодо запобігання воєнним злочинам, учиненим їх підлеглими* (Азербайджан, Грузія, Молдова, Німеччина, Польща, Чорногорія). Фактично йдеться про спрощену модель підстав кримінальної відповідальності командирів за бездіяльність щодо підлеглих, які вчинили воєнні злочини. Вона стосується бездіяльності, що призвела до вчинення цих деліктів.

Для криміналізації цього діяння в кримінальному законодавстві зарубіжних країн використано різні конструкції:

- невикористання всіх можливостей у межах своїх повноважень щодо запобігання воєнним злочинам, учиненим підлеглими (Азербайджан, ч. 1 ст. 117) [8];
- учинення воєнного злочину внаслідок бездіяльності (Грузія, примітка до ст. 413) [9];
- нездійснення або неналежне здійснення контролю, що призвело до вчинення збройними силами воєнних злочинів (Молдова, ч. 3 ст. 138) [10];
- неперешкоджання підлеглому вчиняти воєнні злочини (Німеччина, ч. 1 ст. 4) [11];

– невиконання обов'язку належного контролю, що допускає вчинення воєнного злочину особою, яка перебуває під фактичним керівництвом чи контролем (Польща, ч. 1, 2 ст. 126b) [12];

– невживання необхідних заходів для запобігання вчиненню злочину, унаслідок чого злочин учинено (Чорногорія, ч. 1 ст. 440) [13].

2. Передбачає встановлення кримінальної відповідальності військових командирів та інших начальників як за *невжиття заходів щодо запобігання воєнним злочинам, учиненим підлеглими, так і за інші подальші необхідні діяння (ідеться про неприпинення цих деліктів, невжиття заходів щодо притягнення до відповідальності за їх учинення, неповідомлення про них компетентні органи тощо)*. Зазначений підхід застосовують у таких країнах, як Австрія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Іспанія, Канада, Ліхтенштейн, Словаччина, Словенія, Франція, Хорватія, Чехія.

У законодавстві цих країн використано комплексний підхід, з огляду на певні особливості національних правових систем. Водночас наявні й інші варіанти поєднання кримінально протиправних діянь:

1. *Незапобігання воєнному злочину й неповідомлення про його вчинення.*

Наприклад, у ст. 321h KK Австрії йдеться про нездійснення належного нагляду за підлеглим, якщо він учиняє злочин, учинення якого було очевидним для начальника та якому він міг запобігти, а в ст. 321i цього Кодексу – неповідомлення негайно про злочини, учинені підлеглим, органи, відповідальні за розслідування або кримінальне переслідування таких злочинів. У цьому випадку зазначені діяння криміналізовано в різних кримінально-правових нормах [11]. Аналогічний підхід застосовано в ч. 1 §321h, ч. 2 §321h, § 321i KK Ліхтенштейну [14].

2. *Незапобігання воєнному злочину й невживання заходів щодо покарання (кримінального переслідування) осіб, які його вчинили.*

Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 472 KK Андорри, особа, яка є представником органу влади, або особа, яка фактично діє як такий представник, що не вживає заходів у межах своїх повноважень щодо запобігання вчиненню будь-якого зі злочинів, включених до цього розділу (воєнні злочини й агресія), силами, які перебувають під її командуванням або ефективним контролем, має бути покарана таким самим покаранням, як і винні. Водночас у ч. 3 цієї статті визначено, що ця особа підлягає покаранню як виконавець із пом'якшенням, передбаченим ст. 53, якщо вона не вживає заходів у межах своїх повноважень, щоб злочини, включені до цього розділу, учинені особами, які перебувають під її командуванням або ефективним контролем, були покарані [15]. Аналогічні положення визначено в ч. ч. 1 і 2 ст. 473 KK Андорри, однак вони стосуються начальника, який не вказаний у попередній статті [15].

Схожі підстави командної відповідальності визначено в законодавстві Боснії і Герцеговини, зокрема в ч. 2 ст. 180 KK цієї країни зазначено, що вчинення підлеглим одного зі злочинів, передбачених ст. ст. 171–175 і 177–179 цього Закону, не звільняє від відповідальності його начальника, якщо начальник знав або міг знати, що його підлеглий готується вчинити такий злочин або вже його вчинив, однак не вжив необхідних і розумних заходів для запобігання вчиненню кримінального правопорушення або покарання винного [16].

Схожий підхід застосовано в KK Іспанії, зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 615 bis, представник влади чи військовий начальник або будь-яка особа, яка фактично діє як така, яка не вживає заходів у межах своїх повноважень, щоб запобігти вчиненню силами, які перебувають під його чи її ефективним командуванням або контролем, будь-якого зі злочинів, зазначених у підрозділах II, II bis і III цього розділу, карається тим самим покаранням, що й винуватці. Натомість, відповідно до ч. 2 ст. 615 bis, будь-яка

влада чи військовий керівник або будь-яка особа, яка фактично діє як така, яка не вживає заходів у межах своєї компетенції для кримінального переслідування за злочини, включені в підрозділи II, II bis і III цього розділу, учинені особами під його чи її ефективним командуванням чи контролем, карається покаранням на два ступені нижчим, ніж покарання виконавців [17].

3. Незапобігання воєнному злочину, невжиття заходів щодо його припинення та повідомлення компетентних органів (передачі їм справи) для розслідування й судового переслідування.

Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону про злочини проти людства та військові злочини Канади, військовий командир вчиняє злочин, якщо:

а) військовий командир:

(i) не здійснює належного контролю за особою, яка перебуває під його ефективним командуванням і контролем або дієвою владою та контролем, і внаслідок цього особа вчиняє злочин, передбачений ст. 4, або

(ii) після набрання чинності цією статтею не здійснює належного контролю за особою, яка перебуває під його ефективним командуванням і контролем або дієвою владою та контролем, і внаслідок цього ця особа вчиняє злочин, передбачений ст. 6;

(b) військовий командир знає або допускає злочинну недбалість, не знаючи, що особа збирається вчинити або вчиняє такий злочин; і

(c) згодом військовий командир:

(i) негайно не вживає всіх необхідних і розумних заходів у межах своїх повноважень для запобігання або припинення злочину, передбаченого ст. 4 або 6, або

(ii) не вживає всіх можливих, необхідних і розумних заходів у межах своїх повноважень для передачі справи до компетентних органів для розслідування й судового переслідування [18].

На підставі ч. 1 ст. 104 КК Словенії, військовий начальник карається позбавленням волі на строк від одного до восьми років за кримінальні злочини, зазначені в ст. ст. 100–103 або ч. 3 ст. 134 цього Кодексу, учинені підрозділами, які перебували під його фактичним керівництвом, якщо він знав, що його підрозділи вчинили або що за таких обставин вони можуть вчинити такі кримінальні злочини, не здійснив належного контролю за цими підрозділами й не вжив усіх належних і необхідних заходів у межах своїх повноважень для запобігання цим кримінальним правопорушенням чи припинення їх або для передачі справи до компетентних органів для розслідування й переслідування [19].

У частині 3 ст. 435 КК Словаччини визначено, що військовий командир несе кримінальну відповідальність за воєнні злочини, якщо вони вчинені збройними силами під його фактичним командуванням і контролем унаслідок його нездатності керувати цими силами, якщо:

а) він знав або за обставинами того часу мав знати, що збройні сили вчиняли або готувалися вчинити такі злочини, і

б) не здійснив усіх необхідних і відповідних заходів у межах своєї компетенції для запобігання їхньому вчиненню чи припинення їх або не передав справу відповідним органам для розслідування та кримінального переслідування.

Аналогічні положення стосуються інших начальників у ч. 4 ст. 435 КК Словаччини [22].

Відповідно до ч. 1 ст. 462-7 КК Франції, без шкоди для застосування положень ст. 121-7, співучасником воєнного злочину або правопорушення, передбаченого цим розділом, яке вчинене підлеглими, що перебували під його ефективною владою та контролем, вважається військовий командир або особа, яка виконувала цю функцію,

якщо вона знала або, з огляду на обставини, мала знати, що її підлеглі вчиняють чи збираються вчинити такий злочин або правопорушення, і не вжила всіх необхідних і розумних заходів, які були в її силах, щоб запобігти його вчиненню або припинити його, або не повідомила компетентні органи з метою проведення розслідування й судового переслідування. Аналогічні положення передбачено для вищого керівника, який не виконував функцію військового командира, у ч. 2 ст. 462-7 КК Франції [20].

У КК Хорватії встановлено кримінальну відповідальність військового начальника або цивільної особи, яка займає вище становище, або особи, яка фактично діє як військовий начальник, за неперешкоджання вчиненню воєнного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 96); нездійснення належного нагляду за силами, що перебували під фактичним командуванням і контролем або під фактичним керівництвом і наглядом, і невжиття всіх необхідних і розумних заходів, які були в силах, щоб цьому запобігти (ч. 2 ст. 96); непередання відомостей про воєнні кримінальні правопорушення до компетентних органів для проведення розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності підпорядкованих їм безпосередніх виконавців (ч. 5 ст. 96) [21].

4. Незапобігання воєнному злочину, невживання заходів щодо його припинення, покарання винного або передачі справи органу, уповноваженому на притягнення до відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 418 КК Чехії, військовий або інший начальник несе кримінальну відповідальність за такі злочини, як геноцид (§ 400), проти людяності (§ 401), агресія (§ 405a), підготовка загарбницької війни (§ 406), підбурювання до загарбницької війни (§ 407), застосування заборонених засобів ведення бою та незаконного способу ведення війни (§ 411), воєнна жорстокість (§ 412), переслідування цивільного населення (§ 413), грабіж у зоні бойових дій (§ 414), зловживання міжнародно визнаними та державними знаками (§ 415), зловживання прапором перемир'я (§ 416) або завдання шкоди парламентару (§ 417), учинені його підлеглим, щодо якого він здійснював свої повноваження й контроль, якщо, нехай навіть через недбалість, він не запобіг учиненню такого злочину, не припинив його вчинення, не покарав винного або не передав його до органу, уповноваженого на притягнення до відповідальності [23].

II. Диференціація кримінальної відповідальності залежно від форми вини.

Підстави кримінальної відповідальності військового командира чи іншого начальника можна диференціювати залежно від форми вини: за умисні дії щодо невиконання обов'язків начальника відповідальність може наставати в межах однієї частини статті (чи декількох частин статті), а за необережні – у межах іншої частини (інших частин) цієї статті. Такий підхід застосовано в кримінальному законодавстві Австрії, Андорри, Іспанії, Ліхтенштейну, Польщі, Хорватії, Чорногорії.

Як приклад можна навести ст. 321h КК Австрії (Порушення обов'язку нагляду). У частині 1 цієї статті криміналізовано умисний неналежний нагляд начальника за підлеглим, який перебуває під його фактичним командуванням (управлінням) і контролем, якщо підлеглий учиняє діяння, передбачене цим розділом, учинення якого було очевидним для начальника та якому він міг запобігти. Натомість у ч. 2 цієї статті визначено підстави кримінальної відповідальності за дію, передбачену ч. 1 цієї статті, учинену з необережності [11].

Про вчинення досліджуваних деліктів через грубу необережність ідеться в ч. 2 ст. 472 КК Андорри [15]. Менше покарання для правопорушника, який діє ненавмисно, встановлено в ч. 2 ст. 126b КК Польщі [12]. Відповідно до ч. 4 ст. 96 КК Хорватії, карається нездійснення нагляду командиром через недбалість [21]. На підставі ч. 2 §321h КК Ліхтенштейну начальник (ч. 2 § 321g), який учиняє діяння, передбачене ч. 1 §321h з недбалості, карається позбавленням волі на строк не більше ніж три роки [14]. Якщо

діяння, передбачене ч. 1 ст. 615 bis КК Іспанії, учинене через грубу недбалість, покарання буде на один чи два ступені нижчим [17].

Водночас у більшості досліджуваних країн підстави командної відповідальності залежно від форми вини не диференційовано (ідеться про законодавство Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Молдови, Німеччини, Грузії, Канади, Словаччини, Словенії, Франції).

III. Конструювання підстав командної відповідальності залежно від виду суб'єкта кримінального правопорушення.

Законодавці застосовують здебільшого два підходи до конструювання підстав командної відповідальності залежно від виду суб'єкта кримінального правопорушення.

В одних випадках не відбувається розмежування умов відповідальності різних командирів і начальників у межах різних статей або частин однієї статті.

Наприклад, в Австрії криміналізовано діяння начальника (ст. 321g, ст. 321h, 321i) [11], в Азербайджані – начальника чи посадової особи (ч. 1 ст. 117) [8], у Боснії і Герцеговині – начальника (ч. 2 ст. 180) [16], у Ліхтенштейні – начальника (ч. 1 §321h, ч. 2 §321h, § 321i) [14], у Молдові – військового командира або особи, яка командує збройними силами (ч. 3 ст. 138) [10], у Німеччині – військового командира або цивільного начальника (ч. 1 § 4) [11], у Польщі – особи (ст. 126b) [12], у Грузії – командира або (та) іншого керівника збройних сил, що беруть участь у збройному конфлікті (примітка до ст. 413) [9], у Чехії – військового або іншого начальника (ч. 1 ст. 418) [23], у Чорногорії – військового командира або особи, яка фактично виконує цю функцію, або цивільного начальника (ст. 440) [13].

Водночас у частині країн наявне розмежування підстав командної відповідальності різних суб'єктів (Андорра, Іспанія, Канада, Словаччина, Словенія, Франція, Хорватія). Наприклад, у ст. 472 КК Андорри криміналізовано дії особи, яка є представником органу влади або особою, яка фактично діє як такий представник, а в ст. 473 цього Кодексу – начальника, не вказаного в попередній статті [15]. Частина 1 ст. 5 Закону про злочини проти людства та воєнні злочини Канади стосується військових командирів, а ч. 2 цієї статті – начальників [18]. Водночас кожна з таких осіб підлягає довічному позбавленню волі.

Аналогічну диференціацію в межах ч. 3 ст. 435 (військовий командир) і ч. 4 ст. 435 (начальник, за винятком начальника, зазначеного в ч. 3 ст. 435) передбачено в КК Словаччини [22]. Такий підхід застосовано в КК Словенії, зокрема розмежовано підстави кримінальної відповідальності військових командирів (ч. 1 ст. 104) й осіб, які фактично діють як військові командири, або осіб, які фактично здійснюють керівні повноваження та нагляд у цивільній організації чи компанії (ч. 2 ст. 104) [19].

У КК Франції відповідальність різних суб'єктів міститься в різних частинах статті: військового командира або особи, яка виконувала цю функцію, – у ч. 1 ст. 462-7, вищого керівника, який не виконував функцію військового командира, – у ч. 2 ст. 462-7 [20]. Аналогічний підхід застосовано в КК Хорватії: відповідальність досліджуваних суб'єктів встановлена в різних частинах статті 96 КК: особи, яка є військовим начальником або цивільною особою, яка займає вище становище, або особи, яка фактично діє як військовий начальник, – у ч. ч. 1, 2 цієї статті; особи, що займає вище становище в усіх інших відносинах керівництва та підлеглості (крім тих, що передбачені ч. 2 цієї статті), – у ч. 3 цієї статті [21].

Попри таке розмежування, міра покарання для цих суб'єктів не різниться. Військові командири й інші начальники здебільшого *підлягають такому самому покаранню, як і їхні підлеглі*, що вчинили воєнні делікти (наприклад, ст. ст. 472, 473 КК Андорри,

ст. 413 КК Грузії, ст. 419 КК Болгарії, ст. 180 КК Боснії і Герцеговини, ч. 1 ст. 615 bis КК Іспанії, § 4 Міжнародного кримінального кодексу Німеччини, ст. 126b КК Польщі, ст. 435 КК Словаччини, ст. 462-7 КК Франції, ст. 96 КК Хорватії). Тобто їх фактично карають як співучасників (виконавців) цих злочинів.

Водночас у деяких країнах трапляються й змішані варіанти караності начальників. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 96 КК Хорватії, особа, яка є військовим начальником або цивільною особою, що займає вище становище, або є особою, яка фактично діє як військовий начальник, що не перешкоджає особі, яка перебуває під її фактичним командуванням і наглядом або фактичною владою та наглядом, учинити кримінальне правопорушення, передбачене ст. ст. 88–91 цього закону, карається так, як виконавець цього злочину. Натомість інші частини цієї статті містять чітко визначені санкції: ч. ч. 2, 3 – позбавлення волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років, ч. 4 – позбавлення волі на строк від одного до десяти років, ч. 5 – позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років [4, с. 71–72; 21].

Висновки. Дослідження питання командної відповідальності в міжнародному, зарубіжному й національному кримінальному праві дало можливість виявити низку важливих висновків щодо її застосування й удосконалення.

Принцип командної відповідальності є ключовим механізмом притягнення до відповідальності осіб, які займають керівні посади у військових структурах, за воєнні злочини, учинені їхніми підлеглими. В умовах збройної агресії РФ проти України цей принцип набуває особливої значущості для забезпечення справедливості й притягнення до відповідальності винних осіб.

Протягом тривалого часу кримінальне законодавство України не містило чітких положень про командну відповідальність, що ускладнювало правозастосування. Однак ухвалення змін до КК України, зокрема введення ст. 31-1, стало важливим кроком до гармонізації національного права з міжнародними стандартами.

Аналіз законодавства зарубіжних країн засвідчив наявність різних підходів до конструювання норм про командну відповідальність. В одних державах командири несуть відповідальність лише за невжиття заходів із запобігання воєнним злочинам (Азербайджан, Грузія, Молдова, Німеччина, Польща, Чорногорія), натомість в інших передбачено комплексний підхід, що охоплює як незапобігання, так і невжиття подальших необхідних заходів, таких як припинення цих деліктів, притягнення до відповідальності за їх учинення, повідомлення про них компетентним органам тощо (Австрія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Іспанія, Канада, Ліхтенштейн, Словаччина, Словенія, Франція, Хорватія, Чехія).

Підстави кримінальної відповідальності військового командира чи іншого начальника може бути диференційовано залежно від форми вини: за умисні дії щодо невиконання обов'язків начальника відповідальність може наставати в межах однієї частини статті (чи декількох частин статті), а за необережні – у межах іншої частини (інших частин) цієї статті. Такий підхід застосовано в кримінальному законодавстві Австрії, Андорри, Іспанії, Ліхтенштейну, Польщі, Хорватії, Чорногорії. Тобто розмежовано відповідальність за умисні дії та дії, учинені з необережності. Водночас у більшості досліджуваних країн такого розмежування не передбачено (ідеться про законодавство Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Молдови, Німеччини, Грузії, Канади, Словаччини, Словенії, Франції).

Законодавці застосовують переважно два підходи до конструювання підстав командної відповідальності залежно від виду суб'єкта кримінального правопорушення. В одних випадках не відбувається розмежування підстав відповідальності різних командирів і начальників у межах різних статей або частин однієї статті

(Австрія, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Грузія, Ліхтенштейн, Молдова, Німеччина, Польща, Чорногорія). Водночас у частині країн наявне розмежування підстав командної відповідальності різних суб'єктів (Андорра, Іспанія, Канада, Словаччина, Словенія, Франція, Хорватія) у різних статтях або різних частинах однієї статті, однак міра покарання для різних суб'єктів однакова, вони несуть відповідальність у межах одних і тих самих санкцій. Військові командири й інші начальники здебільшого підлягають такому самому покаранню, як і їхні підлеглі, що вчинили воєнні делікти.

Використані джерела:

1. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «jus in bello». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 57–74. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.57-74>.
2. Антонюк Н., Мирошніченко А. Проблемні питання відповідальності командирів за воєнні злочини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1 (46). DOI: [https://dx.doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1\(46\)-1](https://dx.doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1(46)-1).
3. Колотуха І. О. Особливості відповідальності командирів під час війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 328–332. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.59>.
4. Вознюк А. А. Командна відповідальність: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності та перспективи удосконалення кримінального законодавства України. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі* : матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу 22–23 червня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. С. 64–72.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та доп. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
6. Пашковський М. І. Командна відповідальність для російських командирів на підставі ст. 438 КК України та статей 86, 87 Першого додаткового Протоколу до Женевських Конвенцій: перспективи використання хорватського досвіду. *International scientific conference*. Wloclawek, Republic of Poland, May 29–30, 2023. С. 107–110.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n10>.
8. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки від 30 грудня. 1999 р. станом на 27 грудня 2024 р. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353.
9. Кримінальний кодекс Грузії від 22 липня 1999 р. № 2287-вс станом на 5 вересня 2024 р. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=263>.
10. Codul Penal al Republicii Moldova. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136064&lang=ro#.
11. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch (StGB). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.
12. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. Opracowano na podstawie: t.j. Dz. U. z 2024 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.
13. Krivični Zakonik Crne Gore. 3/2020. URL: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html>.
14. Strafgesetzbuch (StGB) vom 24. Juni 1987. Fassung vom 01.03.2023. URL: <https://www.gesetze.li/konso/1988.37>.
15. Nouveau Code Pénal (Loi organique n°9/2005 du 21 février 2005). URL: <http://www.derechos.org/intlaw/doc/and1.html>.
16. Krivični Zakon Bosne i Hercegovine. br. 47/2023. URL: <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/krivicni-zakon-bosne-i-hercegovine.html>.
17. Código Penal de España (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, de 1995). Revisión vigente desde 11 de Junio de 2024. URL: https://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.
18. Crimes Against Humanity and War Crimes Act. S.C. 2000, c. 24. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-45.9/page-1.html#h-114626>.

19. Kazenski zakonik (KZ-1). Uradni list RS, št. 55/08 z dne 4. 6. 2008. URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>.
20. Code pénal. Version en vigueur au 20 février 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2025-02-20/.
21. Kazneni zakon. pročišćeni tekst zakona. na snazi od 02.04.2024. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.
22. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. Zákon č. 23/2025 Z. z. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>.
23. Trestní zákoník je v České republice. Česká republika, 8 ledna 2009. Aktuální znění 11.02.2025–31.12.2025 (verze 44). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.

References:

1. Vozniuk, A., & Zhuk, I. (2022). Porushennia zakoniv i zvychaiiv viiny: bezposeredni obiekty, predmety ta potierpilyi vid zlochynu. Zahalni polozhennia «jus in bello» [Violation of the Laws and Customs of War: Direct Objects, Items, and Victims of the Crime. General Provisions of «jus in bello»]. *Vistnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorienka*, 4(100), 57–74. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.57-74> [in Ukrainian].
2. Antonyuk, N., & Myroshnychenko, A. (2024). Problemi pytannia vidpovidalnosti komandyriv za voienni zlochyny [Problematic Issues of Commander Responsibility for War Crimes]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 1(46). [https://dx.doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1\(46\)-1](https://dx.doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1(46)-1) [in Ukrainian].
3. Kolotukha, I. O. (2022). Osoblyvosti vidpovidalnosti komandyriv pid chas viiny [Peculiarities of Commanders' Responsibility during the War]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 328–332. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.59> [in Ukrainian].
4. Vozniuk, A. A. (2023). Komandna vidpovidalnist: problemy prytyahnenia do kryminalnoi vidpovidalnosti ta perspektyvy udoskonalennia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy [Command Responsibility: Problems of Criminal Liability and Prospects for Improving Criminal Legislation of Ukraine]. *Retrospektyva viiskovoi ahresii rf v Ukraini: zlochyny proty myru, bezpieky liudstva ta miuzhiadnarodnoho pravoporiadku v suchasnomu vymiri: mat. mizhnarodnogo naukovo-praktychnoho krulhoho stolu 22–23 chervnia 2023 roku* (s. 64–72). Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
5. Boiko, A., Brych, L., Dudorov, O., Melnyk, M., & Khavroniuk, M. (Eds.). (2018). Naukovo-praktychniy komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (10-te vyd., pererobl. ta dopovn.) [Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine] (10th ed., revised and supplemented). Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
6. Pashkovskiy, M. (2023). Komandna vidpovidalnist dlia rosiiskyykh komandyriv na pidstavi st. 438 KK Ukrainy ta statei 86, 87 Pershoho dodatkovoho Protokolu do Zhenievskyykh Konventsii: perspektyvy vykorystannia khorvatskoho dosvidu. *U International scientific conference* (s. 107–110). Wrocław, Republic of Poland, May 29–30. [Command responsibility for Russian commanders based on Article 438 of the Criminal Code of Ukraine and Articles 86, 87 of the First Additional Protocol to the Geneva Conventions: Prospects for using Croatian experience] [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Rymyskoho statuty Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do n'ohho: Zakon Ukrainy vid 9 zhovtnia 2024 r. № 4012-IX. (2024). [On amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine related to the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and amendments thereto]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n10> [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi kodeks Azierbaidzhanskoi Respubliki vid 30 hrudnia 1999 r. stanom na 27 hrudnia 2024 r. (2024). [Criminal Code of the Republic of Azerbaijan as of December 30, 1999, as of December 27, 2024]. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420353 [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi kodeks Hruzii vid 22 lyptnia 1999 r. № 2287-vs stanom na 5 veresnia 2024 r. (2024). [Criminal Code of Georgia, July 22, 1999, No. 2287-vs, as of September 5, 2024]. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=263> [in Ukrainian].
10. Codul Penal al Republicii Moldova. (2023). LP25 din 03.03.23, MO92/21.03.23 art.136; în vigoare 21.03.26. [Criminal Code of the Republic of Moldova, LP25 from 03.03.23, MO92/21.03.23 art.136; in force from 21.03.26]. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136064&lang=ro# [in Romanian].

11. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch (StGB). [Consolidated Federal Law: Complete legislation for the Penal Code (StGB)]. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296> [in German].
12. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. Opracowano na podstawie: t.j. Dz. U. z 2024 r. [Criminal Code of June 6, 1997, Compiled based on: Journal of Laws from 2024]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> [in Polish].
13. Krivični Zakonik Crne Gore. (2020). 3/2020. [Criminal Code of Montenegro, 3/2020]. URL: <https://www.paragraf.me/propisi-crnegore/krivicni-zakonik-crne-gore.html> [in Montenegrin].
14. Strafgesetzbuch (StGB) vom 24. Juni 1987. (2023). Fassung vom 01.03.2023. [Penal Code (StGB) of June 24, 1987, version of 01.03.2023]. URL: <https://www.gesetze.li/konso/1988.37> [in German].
15. Nouveau Code Pénal (Loi organique n°9/2005 du 21 février 2005). [New Penal Code (Organic Law n°9/2005 of February 21, 2005)]. URL: <http://www.derechos.org/intlaw/doc/and1.html> [in French].
16. Krivični Zakon Bosne i Hercegovine. (2023). br. 47/2023. [Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, No. 47/2023]. URL: <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/krivicni-zakon-bosne-i-hercegovine.html> [in Bosnian].
17. Código Penal de España (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, de 1995). (2024). Revisión vigente desde 11 de Junio de 2024. [Penal Code of Spain (Organic Law 10/1995, of November 23, 1995), in force since June 11, 2024]. URL: https://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html [in Spanish].
18. Crimes Against Humanity and War Crimes Act. (2000). S.C. 2000, c. 24. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-45.9/page-1.html#h-114626>.
19. Kazenski zakonik (KZ-1). (2008). Uradni list RS, št. 55/08 z dne 4. 6. 2008. [Criminal Code (KZ-1)]. URL: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> [in Slovenian].
20. Code pénal. (2025). Version en vigueur au 20 février 2025. [Penal Code, Version in force as of February 20, 2025]. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2025-02-20/ [in French].
21. Kazneni zakon. (2024). pročišćeni tekst zakona. na snazi od 02.04.2024. [Criminal Law, consolidated text, in force since April 2, 2024]. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> [in Croatian].
22. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. (2025). Zákon č. 23/2025 Z. z. [Act No. 300/2005 Z. z. Criminal Code, Act No. 23/2025 Z. z.]. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300> [in Slovak].
23. Trestní zákoník je v České republice. Česká republika, 8 ledna 2009. Aktuální znění 11.02.2025-31.12.2025 (verze 44). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> [in Czech].

Стаття надійшла до редколегії 28.02.2025

Vozniuk A., Doctor of Law, Professor, Head of the Research Laboratory on Crime Prevention Issues at the Educational and Scientific Institute of Police Activities, National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Bondarenko O., Research Fellow at the Research Laboratory on Criminalistics Support and Forensic Expertise Issues, Educational and Scientific Expert-Criminalistics Institute, National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

GROUNDINGS FOR COMMAND RESPONSIBILITY: NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE

This article examines the principle of command responsibility in international, foreign, and national criminal law, particularly its significance in holding military commanders accountable for war crimes committed by their subordinates. Special attention is given to the relevance of this principle in the context of Russia's armed aggression against Ukraine.

The study explores the evolution of Ukrainian criminal legislation concerning command responsibility, as reflected in the amendments to the Criminal Code of Ukraine, including the introduction of Article 31-1. This provision established mechanisms within domestic law for punishing military commanders and other superiors who failed to prevent or stop the commission of international crimes by their subordinates.

The provision aligns Ukrainian legislation with international standards, enhancing the effectiveness of accountability for individuals in leadership positions within military structures.

A comparative analysis of the legislation of several countries (Austria, Andorra, Azerbaijan, Bosnia and Herzegovina, Georgia, Spain, Canada, Liechtenstein, Moldova, Germany, Poland, Slovakia, Slovenia, France, Croatia, the Czech Republic, Montenegro) was conducted. The study identified various approaches to the formulation of command responsibility provisions and differentiation of liability grounds depending on the type of act, form of guilt, and category of subject. It was found that in some countries' legislation, commanders are held accountable only for failing to take measures to prevent war crimes by subordinates, whereas in others, commanders may be held responsible not only for inaction but also for improper supervision of subordinates, failure to report crimes to competent authorities, or failure to take measures to punish guilty individuals.

This research contributes to clarifying the role of command responsibility in the system of international criminal justice and improving national legislation in this field.

Key words: war crimes, military commander, aggression, international crimes, crimes against humanity, commander responsibility, command responsibility, criminal liability, Rome Statute of the International Criminal Court, prevention, investigation, genocide, international humanitarian law, armed forces, criminalization, imprisonment.